

BLUTMAN LÁSZLÓ

Egy elhanyagolt okozonosító mérce: a regularitás a magyar büntetőjogban

A terhelt okozta-e a sértett halálát, ha az általa ejtett sérülések nem voltak végzetesek, de orvosi hiba következtében mégis a sértett halálához vezettek, vagy más esetekben, ha a sértett az életmentő kezelést elhárítja?¹ A közúti balesetet okozó terhelt okozta-e egyben a véten járműben utazó sértett halálát is, ha annak biztonsági öve a baleset pillanatában nem volt bekapcsolva, és az autóból kiesve halálos sérülést szenvedett?² Az ilyen eseteket megítélő bíróságnak – akár megállapít okozati összefüggést, akár nem – rá kell mutatnia, mire alapítja az okságra vonatkozó állítását, milyen ismérveket használ az eredményt megelőző körülmény, tényező oki jellegének vizsgálatánál, mi lesz az alapja az oksági megállapításainak.³

De mit tekint a magyar bírósági gyakorlat *oknak* a büntetőjogi felelősség vizsgálatánál? Milyen ismérvet használ annak vizsgálatakor, hogy a terhelt magatartása *okozta-e* az eredményt? A Legfelsőbb Bíróság kimondta: „az ítélezési gyakorlatban az ok-okozati folyamatok értékelésének alapját a „*conditio sine qua non*”, azaz a feltételek egyenértékűségének elve képezi.”⁴ Ez összhangban van azzal a ténnyel, hogy a magyar szakirodalomban a szerzők

¹ BH 2006. 310. (Fővárosi Ítéltábla 5. Bf. 1845/2004.); BH 1985. 134. (Legf. Bír. Bf. IV. 1262/1983.); BH 1999. 193. (Legf. Bír. Bf. III. 374/1998.). A szerző elsősorban a nemzetközi jog, az Európa-jog és az általános jogdogmatika szintjén foglalkozott az okozatosság kérdésével; kirándulását a büntetőjog területére a Cséka Ervin professzor úr előtti tisztelegés vezette.

² BH 1993. 7. (B. törv. IV: 481/1991.).

³ Más helyen azzal érveltem, hogy a jogi felelősséggel összefüggő, bíróságok által nyújtott következetes oksági érveléseknek legalább három alapkérdésre kell terjeszkedniük: (i) a bíróság a megítélendő hátrányos eredményre összefüggő körülmények közül, melyeket tekinti oknak, és ezt milyen alapon teszi (*az okok azonosítása*); (ii) az azonosított okok közül, milyen ismérvek alapján szűri ki azokat, melyek a jogi felelősség megállapítása szempontjából szerepet játszhatnak (*az okok szűrése*); (iii) *milyen szabályok szerint ítéli meg több, azonosított és számbajövő ok egymáshoz való viszonyát a felelősség, és egyéb felelősségi feltételek szempontjából*. BLUTMAN LÁSZLÓ: *Okozatosság a jogban: több ok együttes megítélése*. FORVM Acta Juridica et Politica; I. évfolyam, 1. szám. Szeged, 2011. 119. p.

⁴ Legfelsőbb Bíróság Bfv.II.1.172/2009/6. LB-H-BJ-2010-51.; hasonlóan pl. Legfelsőbb Bíróság Bhar.I.495/2008/13. LB-H-BJ-2009-195.; BH 1993. 7. (B. törv. IV. 481/1991. sz.); Szegedi Ítéltábla Bf.II.394/2007/3., SZIT-H-BJ-2008-1.; BH 2000. 480. (Nógrád Megyei Bíróság Bf. 202/1999.). Hasonlóan látja pl. GÖRGÉNYI ILONA *et al.*: *Magyar büntetőjog. Általános rész*. Budapest, 2007. 159. p. Máshol is arra utalnak, hogy ez az elmélet a legelfogadottabb az okozatossági elméletek közül, BALOGH ÁGNES - TÓTH MIHÁLY (szerk.): *Magyar büntetőjog. Általános rész*. Budapest, 2010. 104. p.

saját maguk is valamely eredmény szükséges feltételét kezelik okként, és minden oksági érvelés kiindulópontjának ezt tartják.⁵

A helyzet azonban nem ilyen egyszerű. A bírói gyakorlatban ugyanis vannak más ismérvek is a *conditio sine qua non* (szükséges feltétel) mércéje mellett, melyek az okok azonosításának alapját képezik. A következőkben egy ilyen általános okozonosító mércét vizsgálók.

I. Általános szabályszerűség (regularitáson) alapuló okozonosítás

A magyar büntetőjogban érvényesülő egyik legfontosabb okozonosító mércéje saját jogon szinte alig kap figyelmet, noha jelentősége vetekszik a *conditio sine qua non* ismérvvél. *Ez az okozonosító ismérv az általános szabályszerűség (regularitás).*⁶ Megvilágítására vegyünk egy példát. Tegyük fel, egy bírósági eljárásban el kell dönten, hogy a születés után magára hagyott újszülöttnél fulladás (oxigénhiányos állapot) vagy az ellátatlanság miatti kihülés okozta-e a halált.⁷ Lehet-e alkalmazni a szükséges feltétel ismérvét? Nyilvánvalóan nem. Itt ugyanis nincs értelme feltenni azt a kérdést, hogy szükséges feltétele volt-e az újszülött halálának például a kihülés (szemben az oxigénhiányos állapottal), ugyanis ezt nem tudjuk eldönteni. Az okozati összefüggés tekintetében csak szakértő tud állást foglalni. A szakértő viszont nem logikai levezetéssel oldja meg a kérdést, hanem a konkrét körülmények ismeretében próbál következtetni arra, hogy milyen élettani folyamatok mehettek végbe, és vezettek végül halálhoz. Min fog alapulni a szakértői következtetés? Honnan lehet tudni, hogy az adott körülmények között milyen folyamatok vezettek a halálhoz? Ennek nyilvánvaló alapja a speciális szaktudás: *ismeri az eset megítéléséhez szükséges természeti, biológiai törvényeket, a tipikus élettani folyamatokat (az újszülött szervezetének szokásos reagálását a konkrét körülményekre), a sajátlagos, kapcsolódó tudományos tételeket, illetve tapasztalattal bírhat hasonló esetek lefolyásáról.*

A szakértő tehát az okozati összefüggés létének vagy hiányának megállapításánál, oksági következtetését általános szabályszerűségekre, azok kombinált alkalmazására alapozza, melyeket speciális szaktudása folytán ismer. E szabályszerűségek korábbi tudományos megfigyelések, kísérletek, elemzések során szilárdultak meg, és nyertek valamilyen szintű bizonyítást. A szakértő véleményének kialakításakor a konkrét tényállást az általa ismert általános szabályszerűségek konkrét eseteként ismeri fel, és következtet ennek nyomán arra, hogy kihülés vagy oxigénhiányos állapot okozta-e az újszülött halálát. Bármilyen komplex vizs-

⁵ Pl. FÖLDEVÁRI JÓZSEF: *Magyar büntetőjog - általános rész*. Budapest, 2003. 106. p. vagy NAGY FERENC: *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest, 2010. 116. p. Az elmélet közismert, így alaptételeinek összefoglalásától itt eltekintek.

⁶ A regularitás Hume-i és modern okozatossági elméletére nézve magyar nyelven I. HUORANSZKI FERENC: *Modern metafizika*. Budapest, 2001. 86–98. p., mely munka nekem is kiindulópont volt.

⁷ Hasonló esetre I. BH 1995. 439. (Legf. Bír. Bf. III. 2058/1993.).

gálat legyen is ez egyes esetekben, a szakértő oksági következtetése mögött alapjaiban általános szabályszerűség, regularitás áll.⁸

A regularitás, mint okozonosító ismérv lényegét már *Hume* megfogalmazta a XVIII. században. Mivel az okozati összefüggés egy-egy konkrét esetben nem érzékelhető közvetlenül, az okozati összefüggésre az ember valamiféle általános szabályszerűségből következtet. Ennek lényege, hogy az ember akkor lát okozati összefüggést két körülmény, jelenség között, ha hasonló esetekben, az okként felismert körülményekkel, jelenségekkel állandóan együttjárnak az okozatként felismert körülmények, jelenségek. E tudott, felismert vagy tapasztalt szabályszerűség alkalmazásával azonosítható az okozati összefüggés.⁹

Mindennek azonban nincs sok köze a *conditio sine qua non* ismérvhez. A általános szabályszerűsége alapozott feltételezett oksági összefüggés fennállása nem szükségszerű, hanem valószínű. Az indukción (megfigyelés, kísérlet) alapuló szabályszerűségek a *konkrét* események kimenetelét, azok összefüggéseinek jellegét *magyarázatukkal különböző fokban valószínűsíthetik*.¹⁰ Tegyük fel, hogy valakinek megfájdul a feje, ezért bevesz egy fájdalomcsillapítót és elmegy úszni, mert korábban mindkét eljárás az esetek többségében segített a panason. Az úszás végére elmúlik a fejfájás. Mi alapján azonosítja az illető személy azt az okot, ami miatt elmúlt a fejfájása? Ha laikus, ez számára élettanilag átláthatatlan összefüggés lesz, így korábbi esetekből következtet az okozati kapcsolatra. Abból indul ki, hogy korábbi esetekben mi az, ami segített vagy leginkább segített a fejfájásain. Felidézi, hogy a múltban a tableta beviteléhez vagy az úszáshoz milyen gyorsan, milyen rendszerességgel kapcsolódott egy másik történés, azaz a fejfájás megszűnése. Egy korábban megfigyelt szabályszerűség alapján igyekszik azonosítani konkrét esetben is az okot, olyan körülményre támaszkodva, mint például azt, hogy a fájdalom megszűnése mennyi időt vett igénybe ebben az egyedi esetben. Nem lehet azt állítani, hogy például a fájdalomcsillapító bevétele a konkrét esetben szükségszerű feltétele volt a fejfájás megszűnésének, hiszen lehetnek olyan esetek, amikor ez nem szünteti meg a fejfájást, esetleg az illető személy személyes tapasztalata szerint is. (Ugyanez vonatkozhat az úszásra.) *A regularitás, mint okozonosító mérce, a valószínűségen alapuló oksági mércék egyik formája*.¹¹

A fenti példában szakértő sem szükségszerűségi alapon dönti el a kérdést, hanem valószínűségi alapon. Az oksági megállapítás például úgy nézhet ki, hogy az újszülött halálát valószínűséggel, nagy valószínűséggel, vagy éppen a bizonyosság határát súroló valószínű-

⁸ Ez a megállapítás lényeges leegyszerűsítést takar, és csak a lényegét igyekszik megragadni. *Egy szakértő oksági következtetése mögött, sokféle egymásra épülő, egymással kombinálódó szabályszerűség állhat*: ezek a legalapvetőbb természeti törvények alkalmazásától, tudományos kísérletek általánosított eredményein vagy az érintett tudományterület bizonyos tételein keresztül, a személyes tapasztalat alapján levont szabályszerűségekig sok mindent felölelhet, melyeket helyesen kell egymásra vonatkoztatni (kombinálni) a megalapozott következtetéshez. A továbbiakban az egyszerűség kedvéért összefoglalóan csak az oksági következtetést alátámasztó szabályszerűségről beszélek.

⁹ Ez csak az elképzelés eredeti magva, mely a modern elméletekben jelentős átalakuláson ment át, l. HUORANSZKI 2001, 93–94. p.

¹⁰ Már *Hume* is a valószínűséghez köti a regularitást, l. HUME, DAVID: *Tanulmány az emberi értelemről*. Budapest, 1995. 56–57. p.

¹¹ A valószínűségi mércék egyes formáiról l. BLUTMAN LÁSZLÓ: *Okozatosság, oksági mércék és a magyar bírói gyakorlat*. Jogtudományi Közlöny 2011/6, 309–320. p.

séggel az oxigénhiányos állapot okozta, és nem a kihülés (vagy fordítva). Annak, hogy a regularitás, mint okozonosító ismérv valószínűsége alapszik, számos oka lehet. Az általános, és egyben alapvető oka az, hogy az oksági következtetés alapját képező általános szabályszerűségek legnagyobb része feltételekhez kötött és megtűrhet kivételeket.

A valószínűségi kapcsolat néhány esetlegesebb, konkrét oka is azonosítható, melyek a regularitáson alapuló oksági következtetések bizonytalansági tényezői. (1) Amikor a szakértő a vizsgált esetet, az általa alkalmazott szabályszerűség sajátos eseteként ismeri fel, nem tudhatja biztosan, hogy helyesen ismerte-e fel a vizsgált esetet, mint a szabály egyik esetét. (2) Az oksági érvelés háttérét adó szabályszerűségek alól kisebb-nagyobb számban mindig előfordulnak kivételek. Akkor, amikor a szakértő az esetet vizsgálja, nem mindig tudhatja biztosan, hogy a vizsgált eset nem egy kivétel-e a figyelembe vett szabályszerűség alól. (3) Bizonytalan, hogy az alkalmazott szabályszerűség valóban létezik-e olyan formában, ahogy a szakértő alkalmazta, vagy téves következtetések alapján tekintik-e szabályszerűségnek. (4) Bizonytalan, hogy minden releváns szabályszerűséget (élettani tételt, személyes tapasztalatot) figyelembe vett a szakértő a vizsgált eset megítélésénél. (5) Bizonytalan, hogy a figyelembe vett szabályszerűségeket helyesen vonatkoztatta-e egymásra (kombinálta) a vizsgált eset megítélésénél.

Amikor a bíróság elfogadja a szakértő oksági következtetését, maga is a regularitás alapján áll az okozati összefüggés fennállását tekintve, és így ítéli meg a büntetőjogi felelősséget. Amennyiben a szakértő például a kihülést azonosította a halál okaként, értelmetlenné válik az a kérdés, hogy ha nem hült volna ki az újszülött, akkor beállt volna-e a halál, ugyanis egy azonosított okot értelmetlen ismételt okként azonosítani a *conditio sine qua non* mérce alapján.

A regularitás, mint okozonosító mérce nemcsak a szakértői oksági érvelések sajátja, ezt bírői oksági érvelések is alkalmazzák. Különösen gyakran figyelhető meg az általános szabályszerűsége (tipikusan a tapasztalatra) támaszkodó érvelés, amikor valamilyen veszélyhelyzet okozásáról van szó. Például ilyen, amikor a bíróság a bántalmazás intenzitásából, módjából és az alkalmazott eszközéből az "élettapasztalatra" támaszkodva következtet valamilyen veszélyhelyzetre (az okozottnál súlyosabb sérülés lehetősége) kialakulására.¹² Feltehető, más hasonló esetekben a hasonló bántalmazás súlyosabb sérüléshez vezetett, így a bíróság erre a szabályszerűsége támaszkodik a konkrét eset megítélésénél.

¹² BH 1993. 653. (Legf. Bír. Bf. III. 797/1992.) vagy BH 2007. 284. (Legf. Bír. Bfv. II. 1202/2005.). Bár a jogszövegek a veszélyhelyzetek kialakulásánál is oksági kapcsolatra utalnak, vitatható, hogy ilyenkor mindig erről van-e szó. Ugyanis esetenként felfogható úgy a terhelt cselekedete, mint ami nem „létrehozta” a veszélyhelyzetet, hanem önmagában testesíti meg a veszélyt, tehát (egyéb körülményekkel) a veszélyhelyzet részének minősül. Márpedig oksági kapcsolat csak két elkülöníthető tény vagy jelenség között vizsgálható.

II. A regularitás és a *conditio sine qua non* mérce viszonya

1. A regularitás okozosító mérce és a *conditio sine qua non* mérce kombinálódása

Egy-egy határozatban az oksági érvelések és megállapítások többtűek lehetnek, így kombinálódhatnak. Különösen így van ez, ha a bíróság oksági láncban gondolkodik. Ekkor az oksági lánc különböző részeinek azonosítása más-más okozosító mérce alapján is történhet. Az előbbi példában lehetséges, hogy a szakértő a regularitás, mint okozosító mérce alapján ítéli meg úgy, miszerint az újszülött halálát a kihülés okozta. A bíróság viszont a tényállás megállapítása során azt döntheti el, hogy a kihülést (a kihüléshez vezető helyzetet) a terhelt okozta-e, azaz a terhelt magatartása szükségszerű feltétele volt-e az újszülött kihülésének.

2. A regularitás, mint segédeszköz a *conditio sine qua non* mérce alkalmazásánál

A regularitás sajátosan kapcsolódhat a *conditio sine qua non* mérce alkalmazásához. Ekkor a regularitás már nem okozosító mérce lesz, hanem egyszerűen a *conditio sine qua non* mérce alkalmazását lehetővé tevő érvelési segédeszköz.¹³ Mivel ez gyakori, és sajátlagos helyzet az oksági érvelésekben, érdemes röviden kitérni rá.

A *conditio sine qua non* mérce alkalmazásánál, két jelenség egyedi, szükségszerű oksági kapcsolatának vizsgálatánál, a szükségszerűség logikai ellenpróbája, hogy az egyik jelenség, mint feltétel nélkül a másik jelenség, mint eredmény bekövetkezett volna-e. Ez egy kontrafaktuális (tényellentés) kérdésfeltevés: amennyiben a feltétel nem, vagy nem úgy következik be, akkor a jogilag értékelendő eredmény beáll-e, vagy ugyanúgy áll-e be. Azonban ez a logikai ellenpróba csak logikai burkolata az ok azonosításának. A bíróság következtet arra, hogy az elképzelt lehetséges helyzetek egyikében (melyben a feltétel nem, vagy nem úgy következik be, ahogy ténylegesen bekövetkezett) az eredmény beállna-e. Az igazi kérdés viszont az, hogy a bíróság mi alapján következtet, amikor állást foglal arról, hogy mi történne egy elképzelt helyzetben. A kontrafaktuális kérdésfeltevést eldöntő következtetés alapja lehet a regularitás. Vegyünk egy példát erre nézve.

Egy ügyben a terhelt a lágyéksérvtől szenvedő sértettet hasba rúgta, és így a rúgás életveszélyt okozott nála. Kérdés volt, hogy a rendellenes sértetti állapot oka (szükségszerű feltétele) volt-e az eredménynek, vagy sem. Ennek megállapításához a *conditio sine qua non* mérce alkalmazása helyénvaló: mi történt volna akkor, ha a sértett egészséges. A szakértői vélemény azt valószínűsítette, hogy ép hasfal esetén csak kevésbé súlyos, nem életveszélyes sérülések alakultak volna ki. Ennek alapján a rendellenes sértetti állapot oka volt a súlyo-

¹³ Természetesen a tények megállapítására szolgáló következtetés alapjaként számos alkalommal szolgálhat valamilyen szabályszerűségekre való hivatkozás. Azonban ezek legnagyobb része nem valamilyen okozati összefüggés azonosítása, hanem valamilyen tény fennállására való következtetés, vagy valamilyen tény tulajdonságának, jellegzetességének rögzítésére szolgál. Gyakori például, hogy a bíróság a terhelt tudatállapotára az eset körülményeiből az élettapasztalat alapján közvetetten következtet.

sabb eredménynek. A bíróság viszont a „bírói gyakorlat és az általános tapasztalat” alapján megállapította, hogy terhelt rúgása nyomán ép hasfal esetén is életveszélyes sérülések következtek volna be (azaz a rendellenes sértetti állapot nem volt oka az eredménynek).¹⁴ Itt a bíróság a tapasztalatból (hasonló esetekből) leszűrt szabályszerűségekre támaszkodott, és egyben felülírta a szakértői vélemény következtetését, mely mindazonáltal ugyancsak szabályszerűségekre (de más szabályszerűségekre) támaszkodott.

A regularitás tehát alapjául szolgálhat a conditio sine qua non mérce alkalmazásánál feltett kontrafaktuális kérdés megválaszolásához. Azonban ekkor az okot nem a regularitás alapján azonosítja a bíróság: a regularitás csak az oksági érvelés egy lépése, és részét képezi a *conditio sine qua non* mérce alkalmazásának.

III. A regularitás és egyéb oksági mércék

I. A regularitás és a „törvényszerű feltételek” formulája

Az általános szabályszerűségeken alapuló okazonosítás a magyar szakirodalom egyes helyein felvetődik ugyan, de sajátos formában. Van, aki ezt az esetet a "törvényszerű feltétel formulája" elnevezés alatt a feltételek egyenértékűségének elméletéhez sorolja, tehát egyfajta, szükségszerűségeken alapuló mércének tekinti.¹⁵ Eszerint a feltételek egyenértékűségének elmélete két formulára épül: az egyik a *conditio sine qua non* formula, a másik a törvényszerű feltétel formulája. Amennyiben értelmezésem helyes, ez utóbbi alatt azt értik, hogy oknak tekinthető az eredmény minden olyan körülménye, mely törvényszerű feltétele az eredmény bekövetkezésének. Ez a megkülönböztetés viszont ebben a formában lényeges problémát vet fel.

Mi lesz a különbség a feltételeket jellemző szükségszerűség és törvényszerűség között? A szükségszerűség azt jelenti, hogy az egyedi konkrét esetben *A* körülmény (mint okozat) nem állhatott volna be valamely *B* körülmény (mint ok) nélkül. Ezért lesz szükségszerű feltétele *B* körülmény *A* körülménynek. Viszont *A* körülmény és *B* körülmény konkrét kapcsolatában mit jelent a törvényszerűség? A törvényszerű kapcsolat nem lehet szükségszerű kapcsolat, mert akkor egyszerűen a *conditio sine qua non* mércéje érvényesülne, és nem kellene két formula. Ha a törvényszerű kapcsolat nem szükségszerű, akkor csak esetleges (kontingens) kapcsolat lehet. Az esetleges kapcsolat még nem alapozhatja meg az oksági viszonyt önmagában, tehát a törvényszerű kapcsolat valamilyen sajátlagos kontingens kapcsolat lehet *A* körülmény és *B* körülmény között. De miben állhat e sajátosság? Erről nem szól az elmélet általam ismert változata, de feltehetően ez abban áll, hogy *B* körülménnyel *A* körülmény a tapasztalat szerint gyakran vagy szabályszerűen vagy állandóan együttjár. Az oksági összefüggést ekkor már valamilyen általános szabályszerűség tükrében ismeri fel a

¹⁴ BH 2005. 272. (Szegedi Ítéletábla Bf. II. 30/2005.).

¹⁵ NAGY 2010, 113–114. p.; GÖRGÉNYI *et al.* 2007, 156. p.

szemlélő, tehát a "törvényszerű feltétel formulája" csak a regularitás alapján értelmezhető. Ezzel viszont három további probléma adódik.

Az egyik probléma, hogy amennyiben a regularitás egy formájaként létezne is a "törvényszerű feltétel formulája" ennek semmi köze nem lenne a feltételek egyenértékűségéhez. A feltételek egyenértékűségének elmélete (és a kapcsolódó *conditio sine qua non* formula) két jelenség, körülmény szükségszerű kapcsolatán alapul, az okozatossági összefüggés szükségszerűségi mércéjéről van szó. Ezzel szemben a regularitás valószínűségi mérce, valószínűségeen alapul.

A másik probléma, hogy amennyiben a regularitás egy formájaként létezne is a "törvényszerű feltétel formulája" az túlságosan leszűkítené a regularitást. Azon helyzet, amikor az oksági összefüggést valamilyen általános szabályszerűség alapján ismerjük fel, nem szorítkozik olyan esetekre, amikor csak megfigyelt (természeti) törvényszerűségekre támaszkodunk. A szabályszerűség bármilyen megfigyelt, kikísérletezett vagy elemzett szabályszerűség lehet, melyeknek csak elenyésző része a valódi természeti törvény. Ez talán érzékelhető a korábban hivatkozott példákából.

A harmadik probléma, hogy a regularitás az okot nem az okozatnak tekintett jelenség, körülmény feltételének tekinti. Ez az okozatosságot a szükségszerűségekre alapozó elméletek sajátja. A szükségszerű kapcsolatot ugyanis az okozatot körbevevő tényezők által alkotott feltételrendszerre alapítja, mely keretet ad ahhoz, hogy az egyes feltételeket (jelenségeket, körülményeket) vizsgálat alá vesse (egymáshoz való viszonyukban is), mennyiben szükségesek, illetve elégségesek az okozat előidézéséhez.¹⁶ A regularitásra épülő okozonosításnak (különösen hagyományos formájában) erre nincs szüksége: itt egyszerűen két jelenség vagy tényező együttes előfordulásából, mint szabályszerűségből következtethetünk az okozatossági összefüggésre, és tekinthetjük az egyiket oknak, a másikat okozatnak.

2. A regularitás és az adekvát kauzalitás

Meglehetősen áttekinthetlenné teszi a helyzetet, hogy a magyar jogban az adekvát kauzalitás alatt gyakran a regularitásra épülő valószínűségi mércét értik.¹⁷ Nem szükséges, hogy az adekvát kauzalitás elméletét elemezzem, de röviden rá kell mutatni, hogy ez az elmélet (ahogy eredetileg von Kries, később pedig Rümelin vagy Träger megfogalmazta) egy kontrafaktuális érvelésen alapszik. Az adekvát kauzalitás elmélete a hátrányos eredmény valószínűségének növekedését vizsgálja az oknak minősülő jogellenes magatartás vonatkozásában, a tényekkel ellentétben elgondolt jogszerű magatartáshoz képest.¹⁸ Az adekvát kauzalitás is valószínűséghez kötődik, de nem pusztán a valószínűségeen alapul, hanem a valószínűség növekedésén. Az adekvát kauzalitás nem okozonosító, hanem okszűrő mérce: a már

¹⁶ HUORANSZKI 2001, 99–103. p.

¹⁷ PL. BÁRD et al.: *Büntetőjog – általános rész*. Budapest, 2003. 70. p.; a magánjogban pl. MARTON GÉZA: *A polgári jogi felelősség*. Budapest, 1993. 125.

¹⁸ PL. L.A.HART, HERBERT – HONORÉ, ANTHONY: *Causation in the Law*. Oxford, 1985. 467–478. p.; a magánjogban hasonlóan, I. MARKESINIS, BASIL – UNBERATH, HANNES: *The German Law of Torts*. Portland, 2002. 106–107. p.

megállapított okozati összefüggésből kiindulva (a terhelti magatartás és annak eredménye) vizsgálja, hogy - az okozati összefüggés ellenére - az eredmény megalapozza-e a jogi felelősséget a valószínűség-növekedés alapján, az okozati összefüggés értékelhető-e vádlott terhére.

Ezzel szemben a regularitásra épülő okazonosító, valószínűségi mérce – ahogy láthatuk – nem kontrafaktuális érvelés alapján, hanem *közvetlenül általános szabályszerűségek alkalmazása alapján alapozza meg két jelenség, körülmény okozati kapcsolatát*, és azt az előzményt tekinti oknak, mellyel általában, rendszeresen együtt jár az eredmény.

3. Az intuitív okazonosítás és a tapasztalatban sűrűsödő regularitás

A regularitáson alapuló okazonosítás felvet még egy elhatárolási problémát, különösen, ha a szabályszerűség, amin alapul, a személyes tapasztalatból (megfigyelésből) ered. A büntetőügyekben van az okazonosításnak egy olyan fajtája, melyről viszonylag kevés szó esik a szakirodalomban, és amely ellenáll minden elméletnek. Ez az *intuitív okazonosítás*.¹⁹

Vegyünk egy egyszerű példát: egy figyelmetlen gépkocsivezető a kijelölt gyalogátkelőhelyen elüt egy gyalogost. Van-e okozati összefüggés azon körülmény között, hogy a gyalogost elütötték, és azon körülmény között, hogy akkor és ott a földre került és sérülést szenvedett? Kétségtelenül, de ezt honnan tudjuk? Mosolyogtató lenne például a *conditio sine qua non* mérceét alkalmazni, és kontrafaktuális feltevésből kiindulni (elesett volna-e a gyalogos, ha az adott gépkocsi nem üti el). Nem kell regularitás sem: bárki könnyedén felismer az egyedi esetben oksági kapcsolatot anélkül, hogy valamilyen általános szabályszerűségre támaszkodna. *Egyszerűen tudjuk, hogy van okozati kapcsolat, mert intuitíve csak így értelmezhetjük a történeteket*. Egy ilyen oksági kijelentést aligha kérdőjelezne meg bárki a mindennapi gondolkodás alapján (bár Hume valószínű kitartana amellett, hogy ezt nem tudhatjuk, csak szubjektíve így látjuk). Ezért sok büntetőeljárásban, ahol valamilyen materiális bűncselekmény a gyanú vagy vád, kifejezetten nem merül fel az okozatosság problémája, mert ebből szempontból mindenki azonosan látja a történeteket.

Azonban az intuíciónak a tapasztalat az alapja. *A tapasztalat, illetve az ennek keretében korábban érzékelt szabályszerűségek tömege beépül látásmódunkba, érzéleteinkbe, beállítódásainkba*. Ebből kiindulva, az intuitív okazonosítás mégis a regularitásra támaszkodik olyan értelemben, hogy a korábban megfigyelt vagy észlelt szabályszerűségek a tapasztalatainkban, és így intuíciónkban sűrűsödnek? Lehet valamilyen megkülönböztetést tenni az általános szabályszerűségeken alapuló okazonosítás és az intuitív okazonosítás között? Úgy tűnik igen, legalábbis elvi szinten.

A regularitáson alapuló okazonosításnál két körülmény, jelenség között okozati kapcsolatot valamilyen általános szabályszerűség tükrében (alapján), és annak tudatában ismerünk fel. *A szabályszerűségnek tudatában kell lennünk, és az előttiünk fekvő kapcsolatot e sza-*

¹⁹ Vannak elméletek, melyek az intuitív (és egyben egyedi, individualizált) okazonosítással igyekeznek megbirkózni. Ide tartoznak az ún. *Übergewichts*-elméletek, melyek a newtoni mechanika fogalomrendszerét használva a feltételek hatásfoka és működési iránya szerint próbálják azonosítani az okokat (pl. Birkmeyer hatóerő-elmélete) IRK ALBERT: *A magyar anyagi büntetőjog*. Pécs, 1928. 164. p.

bályszerűség egyik esetének kell látnunk. Nélkülözhetetlen szerepe van a tudatosságnak, valamilyen szabályszerűség alkalmazásának, és ennek keretében akár módszeres logikai következtetésnek is. Az intuitív okozosításnál mindennek nincs szerepe. Természetesen ennek is feltétele bizonyos szabályszerűségek, például a természeti törvények léte (a fenti példánál az erővel, mozgással, gravitációval kapcsolatos törvényekre gondolhatunk). Azonban *az intuitív okozosítás nem feltételezi, hogy ismerni kellene ezeket vagy tudatában kellene ezeknek lenni.* Az általános szabályszerűségek szerepet játszanak abban, hogy miképpen látjuk vagy értelmezzük a világot, azonban ezeket a szabályszerűségeket *nem alkalmazzuk* két jelenség, körülmény közötti kapcsolat értékelésére. Ennek ellenére, nyilvánvalóan van egy széles sávja a határeseteknek. Különösen azt nehéz eldönteni egy-egy eset elemzésénél, hogy a személyes tapasztalat alapján érzékelt szabályszerűségekre tudatosan vagy nem tudatosan támaszkodunk két tényező kapcsolatának felismerésekor.

IV. A regularitás alkalmazása oksági érvelésekben

A büntetőjogban a különböző típusú történeti tényállásoknál az okozati összefüggés létének vizsgálata eltérő problémákat hoz a felszínre. Ebből adódik, hogy az okok azonosítása különbözőféleképpen történhet. A következőkben - a regularitásra összpontosítva - a teljesség igénye nélkül megkülönböztetek néhány helyzetet, ahol az okozatossági problémák lényegesen különböznek, és ahol eltérő okozosító mércek érvényesülhetnek.

(1) Úgy tűnik, hogy amikor az eredmény valamilyen veszélyhelyzet kialakulása, akkor a bíróság vagy a szakértő a regularitás (pl. tapasztalat, vagy tudományos tételek) alapján azonosítja a veszélyhelyzet kialakulásának okát.

(2) Számos olyan tényállás van, amikor két tényező közötti kapcsolat megállapítása az okozatosság szempontjából szakértői kérdést képez, mert a kapcsolat jellege a mindennapi gondolkodás számára nem látható át (pl. a bántalmazással fejsérüléseket szenvedett sértett halálának egyik oka volt-e a májbetegségéből fakadó fokozott vérzékenysége).²⁰ Itt az okozati kapcsolat felismerése rendszerint általános szabályszerűségek alapján történik, a regularitáson alapuló okozosító mérce érvényesül.

(3) A *conditio sine qua non* mérce alkalmazása elsősorban akkor észrevehető, ha a terhelt magatartása mellett egy másik körülmény oki jellegét is vizsgálni kell, mert amennyiben az is oknak minősül, akkor megváltoztathatja a cselekmény minősítését, csökkentheti a terhelt felelősségének mértékét, esetleg ki is zárhatja azt (okszági lánc megszakadása). Ez a másik körülmény lehet például a sértett közrehatása (a kijelölt gyalogátkelőhelyen elütött

²⁰ BH1985. 456. (Legf. Bír. Bf. IV. 68/1985.) A büntetőeljárásban az oksági összefüggések meghatározása alapvetően két eljárási szereplőre hárul: ez a bíró, illetve a szakértő. Szerepük nagyrészt azon oszlik meg, hogy milyen típusú összefüggéseket kell okozatossági szempontból értékelni. A szakértő szerepe éppen az, hogy a bíró számára *az ügy tényállási elemeinek egyes összefüggéseit átláthatóvá tegye, és minősítse.* (Viszont az oksági mércek alkalmazása a szakértői véleményekben éppúgy kérdésként merül fel, mint a bíróság által adott oksági érveléseknél).

kerékpáros szabálytalanul ment át, mert nem szállt le a kerékpárról),²¹ vagy valamely szokatlan, rendkívüli körülmény, mely súlyosabbá tette a terhelt magatartásának eredményét (l. előbb, a lágyéksérvtől szenvedő sértett hasba rúgása esetén, a rendellenes sértetti állapot oka volt-e a kialakult életveszélynek, mint eredménynek),²² a terhelt magatartására rákövetkező valamilyen körülmény, mint ok, mely utalhat az oksági lánc esetleges megszakadására.²³

(4) A *conditio sine qua non* mérce alkalmazására akkor is sor kerülhet, ha a terhelt magatartását nem más körülménnyel ellenpontoszva vizsgálja a bíróság. Viszont fontos lehet, hogy a terhelt magatartásának valamely jogi szempontból is lényeges jellemzője szerepet játszott-e az eredmény előidézésében: ennek vizsgálatakor szükséges lehet e jellemzőtől elvonatkoztatni, és kontrafaktuális feltevésből kiindulni (pl. a balesetet okozó személygépkocsi sebességtúllépése szerepet játszott-e a baleset előidézésében vagy sem).²⁴ A (3) és (4) esetekben a regularitás az oksági érvelés része lehet, amikor azt állapítja meg a bíróság vagy a szakértő, hogy a kontrafaktuális kérdésfeltevésből adódó lehetséges (elképzelt) helyzetben mi történt volna.

(5) Az előzmény és következmény bekövetkezése térben és időben közeli, és összefüggésük minősége a mindennapi gondolkodás számára átlátható (pl. oka volt-e a kerékpáros sértett testi sérülésének, hogy egy gépjármű őt elütötte).²⁵ Itt rendszerint az intuitív okazonosítás érvényesül, okozatossági kérdések vagy kétségek csak határesetekben vetődnek fel. Az intuitív okazonosítás ugyan részben feltételezi az általános szabályszerűségek létét, azonban itt az általános szabályszerűségek az intuícióba beépülve játszanak szerepet, és nem tudatos alkalmazás folytán.

²¹ EBH 2007. 1587. (Legf. Bír. Bfv. II. 601/2006.).

²² BH 2005. 272. (Szegedi Ítéltábla Bf. II. 30/2005.).

²³ Pl. Veszprém Megyei Bíróság I.B.867/2007/9. 19-H-BJ-2008–22.

²⁴ BH 2007. 74. (Legf. Bír. Bfv. II. 199/2005.).

²⁵ BH 1983. 473. (B. törv. IV. 527/1982.).

LÁSZLÓ BLUTMAN

A NEGLECTED CAUSAL STANDARD:
REGULARITY IN HUNGARIAN CRIMINAL LAW

(Summary)

Establishing causal relation between two events or facts the Hungarian judicial practice usually applies as a basis the *conditio sine qua non* standard and the doctrine of the equivalence of conditions. Regularity, one of the most usual and traditional method of identifying causal connection is neglected in Hungarian legal doctrine, although criminal courts in fact use this standard to identify causes. This paper does not aim to defend regularity theories, which face serious difficulties in philosophical analyses, but to outline those kinds of situations where courts' (and experts') conclusions relating to causal relations are based on regularities (natural laws, statistical tendencies, scientific precepts, or other regularities observed, experienced in the past). In discussing the subject the author presupposes two distinctions which are indispensable for clarifying and making transparent causal reasonings advanced by the courts in criminal cases. A clear distinction is made between identifying causes to map out the factually relevant circumstances of the effect and filtering causes for the purpose of determining legal responsibility. A second distinction is related to the three basic strategies of identifying causes in legal practice: (i) establishment of causal connection based on necessity, (ii) causal argumentation using regularity standard and (iii) intuitive identification of causes.